

general, anyone interested in local history. However, systematic detected and available sources of complex socio-economic, cultural and everyday history of Mykolaiv second half of XIX - early XX century requires critical analysis using a wide range of source techniques and methods.

Working different groups of narrative sources will create a comprehensive study of the history of Southern Ukraine, will open new opportunities to the public perception and understanding of the past. However, each source deserves attention of historians, ethnographers, researchers and in general anyone interested in local history.

Keywords: *funds, materials of personal origin, archives, memoirs, letters, diaries, Mykolaiv.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Гедьо А.В., д.і.н, проф.; Задунайський В.В., д.і.н., проф.*

УДК 336.77:63(477)''192''

А. А. Лубчинський

ІНСТИТУТ КРЕДИТУВАННЯ ЯК СТИМУЛЮЮЧИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В 20-Х РР. ХХ СТ.

Дана стаття досліджує інститут кредитних відносин між Радянською державою та українським селянством в 20-ті роки ХХ ст. В ній подано інформацію про різноманітні види кредитних відносин, що були започатковані владою з метою стимулювання розвитку зруйнованого сільського господарства. На основі фактичного матеріалу розглянуто реальну доцільність проведення кредитування сільськогосподарських виробників різних форм власності з метою підвищення їх продуктивності праці.

Ключові слова: *селянин, кредитування, початковий капітал, податки, індивідуальне селянське господарство, колгосп, радгосп, кредитне товариство.*

З метою стимулювання сільгоспвиробників різних форм власності і задля їх економічної підтримки радянська держава, в 20-х рр. ХХ ст., робила капіталовкладення в сільськогосподарське виробництво у вигляді кредитів. Вироблялись напрямки та конкретні форми кредитування різних категорій селянських господарств – колективних та індивідуальних. За допомогою кредитування влада здійснювала непрямий вплив на весь аграрний сектор і безпосередньо на сільгоспвиробників.

Питаннями залучення коштів у сільськогосподарське виробництво часів непу займались економісти-аграрії: О. Чаянов [1], І. Коротков [2]. Вони пропонували альтернативні підходи фінансування селянських господарств як з державного бюджету так і з фондів кредитної кооперації. На сучасному етапі проблемами та перспективами розвитку сільського господарства займаються економісти – П. Саблук [3], історики-аграрії Л. Беренштейн, П. Панченко, С. Коломієць, О. Каденюк [4;5], І. Рибак [6; 15], В. Зіновчук [7] та ін.

Сам інститут кредитування був започаткований на початку 20-х років для тих галузей народного господарства, котрі забезпечували населення продуктами харчування та товарами загального вжитку. Введення кредитування в аграрному секторі було обумовлено деякими важливими факторами. По-перше, – в роки світової та громадянської воєн сільське господарство України, по суті, занепало. Істотно скоротились посівні площі, поголів'я худоби, погіршилась технологія обробітку землі і,

як наслідок, знизилась врожайність. Самі господарства, більшість з яких перетворилась у натурально-споживчі, не володіли засобами для покращення свого занепаłego стану. По-друге, з перших днів радянської влади почали виникати сільськогосподарські підприємства, що не мали початкового капіталу. Більшість з них утворювались на базі колишніх поміщицьких маєтків. Але в дійсності вони отримували тільки землю та різноманітні будівлі. Техніка, тяглова сила, посівний фонд, що належали поміщикам, були розкрадені в роки війни. Радгоспам, комунам, артілям необхідно було створювати власну матеріально-технічну базу, початковий капітал, грошові фонди для сплати податків, закупівлі насіння, техніки тощо.

О. Риков вважав, що розвиток сільськогосподарського кредиту буде сприяти якнайшвидшому відновленню головного капіталу в аграрному секторі. «Достеменно відомо, - писав він, - що загальною передумовою для відновлення головного капіталу сільськогосподарської галузі є найшвидший темп накопичення на селі» [8, с. 9].

Розвиток сільськогосподарського кредиту повинен був сприяти підвищенню товарності селянських господарств, зміцненню їхньої матеріально-технічної бази, посиленню грошового та товарообігу, забезпеченню сплати податків державі.

Організація кредитування, за визначенням тодішнього голови правління Спілки сільськогосподарської кооперації УСРР П. Любченка, – зводилась не тільки до простого розподілу державних коштів серед індивідуальних селянських господарств, а й для підтримки їхнього розвитку. Вона також мала на меті мобілізувати та перерозподіляти вільні селянські капітали, сприяти розвитку колективних форм господарювання [9, с. 4].

До 1924 р. сільськогосподарський кредит надавався головним чином найбільш вразливим верствам українського села. 22 серпня 1922 р. РНК УРСР прийняв декрет про надання пільгових кредитів незаможним селянам [10, арк. 64]. 2 травня 1923 р. ВУЦВК прийняв постанову «Про фонд незаможників» [10, арк. 68]. Законодавчо та юридично було визначено, що першочерговому кредитуванню підлягають ті галузі сільськогосподарського виробництва та окремі галузі у ньому, розвиток яких знайде сприятливі умови в ланці сільськогосподарського виробництва. Кредитування впроваджувалось з урахуванням ринкової кон'юнктури розвитку та сільськогосподарської спеціалізації окремо взятого регіону.

Зверталась також увага і на те, що головною метою сільськогосподарського кредитування є підтримка та розвиток слабких бідняцьких та середняцьких господарств. Це було ніщо інше, як конкретне, цілеспрямоване соціально-економічне регулювання розвитку сільгоспвиробництва з боку держави.

Для бідняцьких господарств встановлювались принципи пільгового кредитування. Пільги мали досить широкий спектр дії, такі, як знижки відсоткових ставок за позики, збільшення строків виплати позик тощо, але це могло відбуватися у випадках господарчої необхідності та політичної доцільності. Також переваги в отриманні кредитів мали господарства, що запроваджували найвищі організаційні та технічні методики сільськогосподарського виробництва. Зрозуміло, що такими господарствами були радгоспи, колгоспи, сільськогосподарські комуни, артілі та інші форми спільного, колективного обробітку землі.

Для надання кредитів були створені Губсільбанки та Український сільськогосподарський банк. Станом на 1 серпня 1924 р. загальна сума коштів Укрсільгоспбанку та Губсільбанків сягала 29 618 тис. крб, а це було у три рази більше, ніж кошти, які виділялись місцевими та державним бюджетом на сільськогосподарські потреби [11, с. 67].

Організація та ефективність кредитування у значній мірі залежали від фінансової стабільності в країні. З врахуванням цього аспекту у розвитку кредитування в 20-х роках можна виділити два етапи.

Перший етап охоплює 1921-1924 рр., він відзначився гіперінфляцією, знеціненням та емісією грошових знаків. «...Все нижче і нижче падав рівень цінності наших радянських знаків, які брались вже на фунти, як листки непотрібного паперу.» – писав М. Бухарін [12, с. 147].

Літом та восени 1923 р. відбулось стрімке падіння цін на хліб. Це явище було викликане збільшенням пропозицій продажу хліба. Частина хліба здавалась як продподаток, або ж хліб продавався і продподаток сплачувався грошима. Купівельна спроможність селян постійно знижувалась через знецінення радянських грошових знаків, які вони отримували за здану продукцію.

Другий етап постав у 1925 р. і був досить суперечливим. Він характеризувався певною стабільністю цінності радянських грошей. «А тепер, – писав М. Бухарін у 1925 р., – ми маємо «тверді гроші», по містах та селах гуляє вже срібна та мідна монети, міцною ходою крокує наш «червінець» [12, с. 147]. Зарплатня виплачувалась знеціненими карбованцями, а кредитні операції проводились «червінцями». Тому в селян виникали додаткові клопоти – потрібно було реалізувати товар за карбованці, які потім обмінювались у відділеннях Держбанку на «червінці», і останніми сплачувався кредит.

Ще одним з важливих важелів впливу на сільське господарство стали кредитні сільгосптовариства, які зосередили свою увагу переважно на процесі постачання та збуту, не заглиблюючись у сільськогосподарське виробництво. Головна мета сільськогосподарських кредитних кооперативів була у тому, щоб мобілізувати можливі надлишки грошових коштів селянства та спрямувати їх на розвиток пріоритетних напрямків господарювання: здійснення механізації, вдосконалення сівозміни, проведення меліоративних робіт тощо. З цією метою кошти, що були зосереджені у сільськогосподарських кредитних кооперативах, направлялись на придбання техніки, насіння, на організацію переробки та збуту сільськогосподарської продукції.

У 1925 р. сільськогосподарські кредитні товариства отримали кредити в сумі 3 300 тис. крб. В середньому на господарство кредитні позики склали 1490 крб. [13, арк. 4]

Однак кредитна кооперація охоплювала тільки 5 % селянських господарств. В 1927 р. в Україні кількість кредитних товариств сягала майже двох тисяч. Сума кредитів досягала 136 млн. крб., причому майже третина надавалась із місцевих бюджетних коштів [14, арк. 6].

В здійсненні кредитування хліборобів значну роль відігравали селянські товариства взаємодопомоги. Вони, як зазначало «Положення про сільські товариства взаємодопомоги», затверджене ВУЦВК та РНК УРСР, були створені «... для підтримки господарств та громадян, що збідніли до рівня злидарювання, для залучення селянства на загальних засадах самодіяльності до справи соціального забезпечення у всіх його проявах та формах – трудової, правової, натуральної та матеріальної» [15, с. 47].

Хоча кредити повинні були надаватись всім верствам українського селянства, пріоритетною верствою, все ж таки, залишались бідняки. Постановою ВУЦВК від 2 травня 1923 р. створено спеціальний фонд комнезамів. Він був призначений для забезпечення незаможних селян посівним матеріалом, тягловою силою та реманентом. На ці потреби виділялось близько 100 тис. крб. для надання позик бідним верствам селянства строком від 1 до 5 років [10, арк. 68].

У період з 1926 до 1929 рр. всі категорії селянства отримали кредити на суму 145 млн. крб. Дві третини цієї суми отримали бідні верстви українського села. За рахунок фонду бідноти у 1927 р. 3,5 тис. сільськогосподарських об'єднань отримали 4 млн. крб. кредиту, а це близько 50 тис. селянських дворів. За цільовим призначенням кредитування бідноти в Україні 36% коштів направлялось на закупівлю робочої худоби,

24% – на закупівлю сільськогосподарських машин та тракторів, 40% – на будівництво виробничих приміщень та закупівлю реманенту [14, арк. 19].

Інститут кредитування значно зміцнив економіку індивідуальних бідняцьких господарств. Згодом більшість з них перейшли до категорії середняцьких. Значна частина селянських господарств під впливом фонду бідноти втягувалась до складу кооперації. Подібна зміна соціального стану була наслідком позитивних економічних перетворень на селі і вельми корисною для всього сільськогосподарського виробництва.

Разом з тим ефективність використання фонду бідноти в значній мірі зменшувалася в зв'язку з тим, що він несвоєчасно формувався. Не винятковою була ситуація, коли кредитні кошти не знаходили своїх клієнтів. Так, у Поліссі кредити на придбання робочої худоби в 1927 р. не були використані на 33 %, в Лісостепу – на 10 %. Ще вищим був відсоток невикористаних кредитів на придбання сільськогосподарської техніки. В районах Полісся вони склали 45%, у Степу – 27%, а на Правобережжі – 30% [14, арк. 11].

Кредитні кошти надавались і колективним господарствам. Восени 1927 р. кредитуванням були охоплені 75% всіх колективних господарств України [14, арк. 22]. Порівняно з індивідуальними селянськими господарствами вони кредитувались інтенсивніше.

В 20-х роках виникла тенденція до організації фіктивних сільськогосподарських колективних підприємств. Метою їхнього створення було отримання кредитів, а потім – здійснити саморозпуск. Тому, починаючи з 1924-1925 господарського року, кредити колгоспам надавались тільки цільові. Більшість господарств, що виникли у 1927 р., кредитів не отримали. До їхнього складу входило 82,4% щойно організованих сільськогосподарських артілей, 85,8% кредитних товариств та 69,2% комун [16, с. 78].

Тактика селян була проста: селяни-власники, одноосібники об'єднували свої земельні ділянки у колективні господарства. Майно та реманент вони не усуспільнювали. Брالی державний кредит на добрива, насіння і т.д., але використовували їх на власних ділянках одноосібно. Через півроку-рік таке колективне господарство розпадалось, кредит державі повертався з нового врожаю, а весь залишок розподілявся між пайовиками господарства. Самим великим негативом цієї дрібно шахрайської схеми було те, що державна податкова служба отримала меншу кількість податку, а головне – держава так і не отримала сильного, цілеспрямованого сільськогосподарського колективу з числа індивідуальних сільськогосподарських виробників.

Для заможних верств селян держава зробила виняток у наданні машинного кредиту. Тому загальна частка кредитування на придбання сільськогосподарської техніки заможними індивідуальними власниками у 1927-1928 господарському році склала 43,3%, а кредитування колгоспів та бідняцьких господарств склала відповідно 44,4% та 12,3% [17, с. 38].

Кредити для придбання тракторів надавались за певних умов. Неоднаковою була сума завдатку за придбання техніки. Найбільшу суму передоплати вносили, зрозуміло, індивідуальні власники. Остаточний розрахунок з державою за техніку відбувався протягом трьох років.

Своєрідним видом кредитування було створення фонду боротьби з посухою, бюджет якого за 1925-1928 рр. склав 15 600 тис. крб. [17, с. 16].

Більшість селян використовували кредити досить ефективно. У 1926-1927 рр. 40% сільськогосподарських машин, що поповнили парк селянських господарств України (як індивідуальних, так і колективних), були придбані за рахунок отриманих кредитів. На кошти, отримані в порядку кредитування, за вказані роки селяни придбали 400 голів робочої та продуктивної худоби, 7708 тракторів [17, с. 16].

Разом з тим, в інституті державного кредитування з'явилися негативні тенденції. З року в рік збільшувалась сума заборгованості виплат селянами отриманих кредитів. До 1927 р. заборгованість господарств, що отримали кредити, склала 119,4 млн. крб. З цієї суми на індивідуальні селянські господарства припадало 49,3 млн. крб. (41,3%), на колективні господарства (колгоспи, радгоспи, земельні товариства) – 28,7 млн. крб. (24,1%), на сільськогосподарську кооперацію, державні та різноманітні громадські сільськогосподарські установи – 41,4 млн. крб. (34,6%). Зокрема, колгоспи заборгували 7,5 млн. крб. Серед селян-одноосібників заборгованість бідняків становила 28,1 млн. крб. (57%), а заборгованість заможного селянства складала 20,1 млн. крб., а це 16,8% від загальної суми заборгованості [14, арк. 16].

Заборгованість колгоспів державі зростала у шалених пропорціях. У 1924 р. вона складала 1,2 млн. крб., у 1925 р. – 3,6 млн. крб., у 1926 р. – 4,3 млн. крб., у 1927 р. – 7,5 млн. крб., а у 1928 р. – 26,8 млн. крб. [16, с. 33]. Станом на 1 січня 1928 р. 92,8% всіх сільськогосподарських артілей, 84,6% - комун та 83,7% кредитних товариств були боржниками держави [14, арк. 24].

Таким чином, кредитування, з одного боку, сприяло економічному розвитку значної кількості господарств і, особливо, індивідуальних. При цьому найбільшого ефекту від нього досягли середняцькі та заможні верстви селянства. З іншого боку, з кредитуванням пов'язане створення фіктивних колгоспів, товариств взаємодопомоги і т.д., заборгованість господарств державним банківським установам та органам кредитної кооперації. Подібні негативні явища у сільськогосподарському кредитуванні ні в якій мірі не зменшували його позитивного значення для сільського господарства. Інститут кредитування завжди був і буде важливим стимулятором розширення сільськогосподарського виробництва.

Список використаної літератури

1. Чайнов А. В. Краткий курс кооперации./ А. В. Чайнов. – 3-е изд., перераб. - Москва, 1925. – 80 с. ; Chayanov A. V. Kratkiy kurs kooperatsii./ A. V. Chayanov. – 3-e izd., pererab. – Moskva, 1925. – 80 s.
2. Коротков И. П. Организационно-производственные минимумы в крестьянском хозяйстве и методы их устранения / И. П. Коротков. – Харьков, 1926. – 53 с. ; Korotkov I. P. Organizatsionno-proizvodstvennye minimumy v krestyanskom khozyaystve i metody ikh ustraneniya / I. P. Korotkov. – Kharkov, 1926. – 53 s.
3. Саблук П. Т. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посібник у питаннях та відповідях / П. Т. Саблук. – Київ, 1999. – 532 с. ; Sabluk P. T. Reformuvannia ta rozvytok pidpriemstv ahropromyslovoho vyrobnytstva: posibnyk u pytanniakh ta vidpovidiakh / P. T. Sabluk. – Kyiv, 1999. – 532 s.
4. Коломієць С. С. Історія формування української моделі розвитку сільського господарства (з найдавніших часів до сьогодення). / С. С. Коломієць; за заг. ред. Л. Ю. Беренштейна. – Київ : НАУ, 2003. - Ч. 2, 3. - 244 с. ; Kolomiets S. S. Istoriiia formuvannia ukraïnskoi modeli rozvytku silskoho hospodarstva (z naidavnishykh chasiv do sohodennia). / S. S. Kolomiets; za zah. red. L. Yu. Berenshteina. – Kyiv : NAU, 2003. - Ch. 2, 3. - 244 s.
5. Українське село у 20-90 роках ХХ ст. (короткий історико-економічний нарис) / Л. Беренштейн, С. Кульчицький, П. Панченко, Г. Мигрин, Ф. Джос, О. Каденюк. – Київ, 1998. – 124 с. ; Ukrainske selo u 20-90 rokakh KhKh st. (korotkyi istoryko-ekonomichnyi narys) / L. Berenshtein, S. Kulchytskyi, P. Panchenko, H. Myhryn, F. Dzhos, O. Kadeniuk. – Kyiv, 1998. – 124 s.
6. Рибак І. В. Сільське господарство Поділля і Південно-східної Волині у період непівського агропереходу (1921-1929 рр.). Історико-економічне дослідження : моногр. / І. В. Рибак, О. М. Свідерська. – Кам'янець-Подільський : ФОРМ Я. В. Сисин, 2013. –

216 с. ; Rybak I. V. Silske gospodarstvo Podillia i Pivdenno-skhidnoi Volyni u period nepivskoho ahroperekhodu (1921-1929 rr.). Istoryko-ekonomichne doslidzhennia : monohr. / I. V. Rybak, O. M. Sviderska. – Kamianets-Podilskyi : FOP Ya. V. Sysyn, 2013. – 216 s.

7. Зіновчук В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. Зіновчук. – Київ : Логос, 1996. - 224 с. ; Zinovchuk V. Kooperatyvna ideia v silskomu gospodarstvi Ukrainy i SShA / V. Zinovchuk. – Kyiv : Lohos, 1996. - 224 s.

8. Рыков А. И. Деревня, новая экономическая политика и кооперация / А. И. Рыков. – Москва-Ленинград, 1925. – 68 с. ; Rykov A. I. Derevnya, novaya ekonomicheskaya politika i kooperatsiya / A. I. Rykov. – Moskva-Leningrad, 1925. – 68 s. ;

9. Любченко П. Сільськогосподарський кредит і кредитна сільськогосподарська кооперація / П. Любченко // Сільський господар. – 1924. – № 16. – С. 4-18 ; Liubchenko P. Silskohospodarskyi kredyt i kredytna silskohospodarska kooperatsiia / P. Liubchenko // Silskyi hospodar. – 1924. – № 16. – S. 4-18

10. Документы СНК и ВУЦИК УССР о формах содействия Комнезамам // ЦДАВО України – Ф.27, – Оп 4, – Спр. 25-а, – Арк. 63-68 ; Dokumenty SNK i VUTsIK USSR o formakh sodeystviya Komnezamam // TsDAVO Ukraini – F.27, – Op 4, – Spr. 25-a, – Ark. 63-68.

11. Бюллетень наркомзема УССР.- 1924. - № 51-52.; Byulleten narkomzema USSR.- 1924. - № 51-52.

12. Бухарин Н. И. Избранные произведения / Н. И. Бухарин. – Москва : Политиздат, 1988. – 500 с. ; Bukharin N. I. Izbrannye proizvedeniya / N. I. Bukharin. – Moskva : Politizdat, 1988. – 500 s.

13. О работе сельхозкредитсоюзов // ЦДАВО України – Ф.337, – Оп 1, – Т. 2 – Спр. 4344, – Арк. 1-18.; O rabote selkhozkreditsoyuzov // TsDAVO Ukraini – F.337, – Op 1, – T. 2 – Spr. 4344, – Ark. 1-18.

14. Материалы об обороте, распределении и возврате кредитов // ЦДАВО України – Ф. 1, – Оп. 3, – Спр. 2645, – Арк. 6-27.; Materialy ob oborote, raspredelenii i vozvrate kreditov // TsDAVO Ukraini – F. 1, – Op. 3, – Spr. 2645, – Ark. 6-27.

15. Рыбак І. В. Селянська взаємодопомога в Україні 1921-1932рр. – Київ, Рідний край, 1999. – 90 с. ; Rybak I. V. Selianska vzaiedopomoha v Ukraini 1921-1932rr. – Kyiv, Ridnyi kraj, 1999. – 90 s.

16. Гайстер А. Достижения и трудности колхозного строительства / А. Гайстер. – Москва, Изд. Ком. академии, 1929. – 96 с. ; Gayster A. Dostizheniya i trudnosti kolkhoznoho stroitelstva / A. Gayster. – Moskva, Izd. Kom. akademii, 1929. – 96 s.

17. Материалы о состоянии сельского хозяйства Украины и работы на селе. – Харьков, 1929. – 54 с. ; Materialy o sostoyanii selskogo khozyaystva Ukrainy i raboty na sele. – Kharkov, 1929. – 54 s.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2015 р.

A. Lubchinskiy

CREDITING INSTITUTION AS THE STIMULATED FACTOR OF UKRAINIAN VILLAGE DEVELOPMENT IN THE 20-TH YEARS OF THE XX-TH CENTURY

All complex of the economic measures inculcated in 20th of XX of century in Ukraine is a certain lesson in development of modern social and economic processes with the aim of strengthening of the Ukrainian state system.

This article investigates of credit relations institution between the soviet state and Ukrainian peasantry in the 20-th years of the XX-th century. Different forms of agricultural producers crediting concern to the system of credit relations, in the case.

The state stimulated with different level provided peasants by material incentive for rising the productivity of labor, to stimulate introduction of advanced technologies, to make use of new methods of ground cultivation.

The article contemplates the financial part of the Ukrainian village life on the eve of the complete collectivization in Ukraine.

The major aspect of the given research is an activity analysis of financial institutions. For crediting of peasants, the state, specially, created the number of banking institutions, credit unions and credit associations. Considerable aid in definition of an ultimate goal of the state crediting of agricultural producers is given in the analysis of financial "stability" in the country. Funding of villages is a serious part of the state, budgetary policy, and consequently we perform only a partial analysis of this policy, money receipt and outflow.

The credit policy of the Soviet government had a wide spectrum of actions. It covered all layers of peasants. Indeed, there were different kinds of crediting for different village layers. On the basis of the given review we can analyze not only the differentiated approach of the state to crediting of different kinds of agriculture, but also track back the expediency of their financing. Obviously, average and prosperous individual producers were more serviceable credit payers, whereas poor individual proprietors and collective farms (collective farmers, state farms, a commune etc.) were sometimes in state's good graces and often dragged out or were absolutely unable to return credit money which, subsequently, was cancelled by the state.

The aim of this research is to investigate not only the fact, itself, of credit allocation, but state differential methods of approach to the rate choice, duration of crediting and rate of interest.

This investigation deals with different aspects of crediting institution influence to the level of agricultural production and work productivity in the Ukrainian village in the 20-th years of the XX-th century.

Keywords: *peasant, crediting, initial capital, taxes, individual peasant economy, collective farm, state farm, credit society.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Гедьо А.В., д.і.н., проф.; Молчанов В.Б., к.і.н., с.н.с.*

УДК 94(477.74)“18/19”:061.1:323.15.000.374.72

В.В. Македон

ПРОСВІТНИЦТВО В ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СЕРЕДИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В статті досліджується просвітницька діяльність національно-культурних об'єднань Одеси у середині ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено етапи та прояви цієї діяльності, постаті найбільш активних осіб, що рухали просвітницьку справу в Одесі. Основою статті є документи з фондів Державного архіву Одеської області та преси

Ключові слова: *Одеса, просвітництво, національно-культурні об'єднання.*

Просвітництвом є всі недержавні, громадські, дії, спрямовані на подолання неписьменності серед неосвічених верств населення, або надання додаткових знань всім, хто цього добровільно бажає. Одним з найдієвіших засобів поширення просвіти було створення відповідних спілок, організацій, зокрема, належних до окремих національних спільнот. Більшість з них намагались поєднувати благодійні та просвітницькі завдання, що відобразилось у назві частини з них: Чеське благодійне та освітнє товариство імені Я.А. Коменського у Києві, Санкт-Петербурзьке Естонське товариство освіти та захисту сиріт.